

Emile Zola

Еміль Золя

L'inondation

Потоп

Переклад – Тетяна Жарко (2022 рік)

Відповідно до статті 4 Всесвітньої конвенції про авторське право 1952 р., строк охорони оригінального твору скінчився. Авторські права на переклад захищені відповідно до статті 5 цієї ж Конвенції.

Перекладачка оприлюднює цей текст виключно для приватного читання. Для іншого використання цього перекладу прохання звертатись до перекладачки - zharkotanya@yahoo.com

Потоп

I

Мене звати Луї Рубійо. Мені сімдесят років, і я народився у селі Сен-Жорі, за кілька верст від Тулузи, вище за течією річки Гаронни. Протягом чотирнадцяти років я бився із землею, щоб мати хліб. Нарешті прийшов достаток, і ще минулого місяця я був найбагатшим господарем у нашій окрузі.

Здавалося, наш дім благословен Богом. Там квітло щастя, сонце було нашим братом, і я не пригадую жодного поганого урожаю. Нас, на фермі, у цьому щасті, мешкало близько дюжини осіб. Тож це були я, ще міцний зух, який виводив дітей до праці, тоді мій молодший П'єр, старий парубок, сержант у відставці, тоді моя сестра Агата, котра переїхала до нас по смерті свого чоловіка, справжня господиня і хазяйка, здоровенна і весела, її сміх було чути на іншому кутку села. А потім пішов цілий виводок: мій син Жак, його жінка Роза і троє їхніх донечок – Еме, Вероніка і Марі. Перша одружилася з Кіпріаном Бвісоном, здоровенним зухом, від якого мала двох писклят – одному два роки, іншому десять місяців, друга заручилася напередодні і мала одружитися з Гаспаром Рабюто, зрештою третя, справжня панночка, така білесенька, така білявенька, буцімто народилася у місті. Якщо порахувати усіх, це вже десять. Я був дідом і прадідом. Коли ми сідали до столу, праворуч від мене була моя сестра Агата, а мій брат П'єр – ліворуч. Діти влаштовувалися по колу, за старшинством: ціла вервечка, у якій голови зменшувалися аж до десятимісячного маляти, котре вже їло свою юшку як справжній чоловік. Ого! Треба було почути, як ляпотять ложки об тарілки! Увесь виводок завзято жував. А як усі веселилися, ковтаючи свій кусень! Я чув, як гордощі й радість струменять у моїх жилах, коли малята простягали до мене рученятка і кричали:

- Дідуню, дай нам хлібця!.. Здоровенний шматок! Га, дідуню?

Які щасливі дні! Коли наше обійстя працювало, з усіх вікон плинув спів. Увечері П'єр вигадував різні забави, розповідав бувальщини про свій полк. Щонеділі тітонька Агата пекла млинці для наших дівчаток. Потім починалися побожні пісеньки і коляди, на яких зналася Марі, - пісеньки, котрі вона виводила тонесеньким голосочком, наче у церковному хорі. Біляві кучерики падали їй на шийку, вона складала ручки на фартушку і ставала подібна до святої. Еме одружилася з Кіпріаном, і я вирішив надбудувати на нашому домі горішній поверх. Сміючись, я казав, що треба буде додати ще одні – після одруження Вероніки і Гаспара. Тож якби

продовжувати з кожним новим подружжям, дім довелось б звести аж до неба. Ми не хотіли розлучатися. Ліпше б ми побудували нове місто позад нашого обійстя, у нас на вигоні. Якщо між сім'ями злагода, то так добре жити й померти там, де ти зріс!

Цього року травень місяць був чудовим. Ще ніколи урожай не обіцяв бути настільки гарним. Якраз того дня я зі своїм сином Жаком обійшов увесь маєток. Ми пішли коло третьої години. Наші луки на березі Гаронни простягалися такою ніжною зеленню: трави були принаймні три стопи заввишки, а лоза, яку я посадив минулого року, витяглася десь на метр. Після того ми відвідали наші лани і наші виноградники – ті поля, які скуповували одне за одним в міру того, як зростали наші статки: і пшениця, що стояла кілком, і виноградники, усі в цвіту, обіцяли дивовижний урожай. Жак сміявся, як зазвичай, своїм добрим сміхом і ляскав мене по плечу.

- Ну що, татуню? Нам уже не бракуватиме ні хліба, ні вина. Певно, ви здибалися із самими Боженькою, і тепер на наші землі замість дощу сиплються гроші.

Частенько ми жартували між собою про минулі злигодні. Жак був правий: напевно я там, на небесах, удостоївся приязні котрогось святого чи самого Боженьки, адже кому щастило у наших краях, як не нам. Якщо падав град, то зупинявся якраз на краю наших полів. Якщо хворіли сусідні виноградники, то довкола наших немовби було зведено високий мур. Вершті-решт, це почало здаватися мені справедливим. Я нікому не робив зла і гадав, що таке щастя мені належить.

Повертаючись, ми перетнули землі, що належали нам на іншому краю села. Там пречудово прижилися ожинові садки. А ще там були мигдалеві дерева, які прекрасно родили. Ми весело балакали, ми вибудовували плани. Коли ми матимемо вдосталь грошей, тоді купимо деякі ділянки, котрі поєднують наші кавалки між собою, і тоді у нашій власності буде цілий куток нашої округи. Цьогорічний урожай, якщо буде таким, як обіцявся, дозволить нам втілити цю мрію.

Коли ми підходили до будинку, Роза здалеку замахала до нас руками, вигукуючи:

- Та йдіть швидше!

Одна з наших корів тільки-но отелилася. Від цього усі ходили на голові. Тітонька Агата перекатувала своє здоровенне тіло. Дівчатка дивилися на малого. Здавалося, народження цієї тваринки стало черговим благословенням. Нещодавно ми мусили розширити стайні, де було близько сотні голів худоби: корови, а головне – вівці, не рахуючи коней.

- Ну й добрий же сьогодні день! – заволав я. – Увечері ми вип’ємо пляшчину домашнього винця.

Тим часом Роза відвела нас убік і повідомила, що прийшов Гаспар, наречений Вероніки, аби домовитись про день весілля. Вона затримала його на вечерю. Гаспар, старший син господаря із села Моранж, був високим двадцятилітнім хлопцем, знаний в усій окрузі за дивовижну силу: під час ярмарку в Тулузі він переміг Марсіала – «Південного Лева». Окрім того ж, добрий парубійко, золоте серце, навіть занадто сором’язливий, ще й червонів, коли Вероніка спокійненько дивилась йому в очі.

Я попрохав Розу покликати його. Він стояв углибині двору, допомагав нашим служницям, котрі розвішували білизну після великого прання. Коли він зайшов до їдальні, де ми усі зібралися, Жак обернувся до мене і сказав:

- Говоріть, батьку.
- То що? – мовив я. – Ти прийшов, мій хлопчику, щоб ми призначили той самий день?
- Так, точнісінько так, татусю Рубійо, - відповів він, а щоки його геть почервоніли.
- Не треба червоніти, мій хлопчику, - продовжував я. – Нехай буде, якщо ти хочеш, на Святу Фелісіте – 10 липня. У нас зараз 23 червня, тож доведеться зачекати менш ніж три тижні... Мою бідолашну небіжчицю жінку звали Фелісіте, вам це принесе щастя... Га? Домовилися?
- Так, саме так – у день Святої Фелісіте, татусю Рубійо.

І він лягнув нам по руках, Жакові й мені, так, що міг би повалити бика. Потім він поцілував Розу, називаючи її своєю матінкою. Цей здоровенний парубійко з грізними кулаками так кохав Вероніку, що не міг ні їсти, ні пити. Він зізнався нам, що захворів би, якби ми йому її не віддали.

- Тепер, - продовжував я, - ти залишишся з нами на вечерю, еге ж?.. Гаразд, усі до столу! От я сам так зголоднів, що просто страх Господень!

Того вечора нас за столом було одинадцятьоро. Гаспара всадовили поруч з Веронікою, і він усе дивився на неї, забувши про свою тарілку. Він був настільки схвилюваний від того, що відчуває її коло себе, аж йому час від часу в кутики очей набігали сльози. Кіпріян та Еме, одружені заледве три роки, усміхалися. Жак і Роза, котрі вже двадцять п’ять років жили в шлюбі, залишались поважнішими, хоча потайки обмінювалися поглядами, зволоженими від їхньої давньої любові. Що ж до мене, то мені здавалося, що я оживаю разом з цією закоханою парою, чие щастя принесло до нашого столу куточок раю. Якою же смачною була того вечора наша

юшка! Тітонька Агата, у котрої завжди було напхвату веселе слівце, наважилася пожартувати. І тоді наш добрий П'єр захотів розповісти про свої любові з однією панянкою з Ліона. На щастя, ми вже їли солодке, і усі говорили водночас. Я витяг із погребу дві пляшчини доброго винця. Ми почаркувалися за щасливу долю Гаспара й Вероніки. Як то у нас кажуть: щаслива доля – це ніколи не битися, мати багато дітей і назбирати кілька торб червінців. Потім ми співали. Гаспар знав любовні пісні нашою говіркою. Зрештою, Марі попросили заспівати побожну пісеньку. Вона звелася і заспівала, ніби сопілочка, тонесеньким голосочком, від якого лоскоче у вухах.

Я тим часом відійшов до вікна. Гаспар приєднався до мене, і я запитав його:

- Тож у вас там нічого новенького?
- Ні, - відповів він. – Балакають про сильні дощі, які випали останніми днями: кажуть, це може накоїти чимало лиха.

Справді, останніми днями дощ ішов протягом сорока годин без упину. Гаронна ще від учора добряче розпухла, але ми їй довіряли: доки вона не виходила з берегів, ми не мали підстав вважати її за погану сусідку. Вона ж бо зробила нам стільки добрих послуг! Її вода простягалася такою широкою і лагідною скатертиною! До того ж, селянинові нелегко залишити свій куток, навіть якщо дах от-от впаде.

- Ото ще! – вигукнув я, стенивши плечима. – То пусте. Щороку те ж саме: річка надимається, ніби лютує, а тоді за одну ніч утихомирюється, повертається додому, сумирніша за ягнятко. Ось побачиш, мій хлопчику, і цього разу знову буде тільки жарт... Агов, поглянь, який чудовий день!

І я вказав йому рукою на небо. Була сьома година, сонце сідало. Ах! Яка блакить! В небі була тільки блакить – безкрайня блакитна скатертина, бездонно чиста, і призахідне сонце плавало у ній золотим пилом. Згори плинула спокійна радість, що ширилася на увесь обрій. Ніколи ще я не бачив, аби наше село затихало в такому ніжному спокою. На дахах згасала рожева барва. Я почув сміх сусідки, тоді на повороті, коло нашого двору, дитячі голосочки. А ще далі чулося приглушене відстанню тупотіння отар худоби, що поверталась у стійло. Не вмовкаючи хрипотів низький голос Гаронни, але мені здавалося, що це і є голос тиші, настільки я звик до її гарчання. Помалу небо збіліло, село дедалі міцніше засинало. Це був вечір чудового дня, і я міркував, що усе наше щастя, щедрі врожаї, щасливий дім, заручення Вероніки плинули на нас ізгори, падали на нас чистими променями світла. З вечірнім прощанням над нами ширилося благословення.

Я, поміж тим, повернувся на середину кімнати. Наші дівчатка балакали. Ми їх слухали, усміхаючись, аж тут враз, серед безмежного сільського спокою пролунав жахкий крик тривоги – єдине слово:

- Гаронна! Гаронна!

II

Ми вибігли надвір.

Село Сен-Жорі розташоване вглибині улоговини, нижче від Гаронни, приблизно за пів кілометра від неї. Завіса високих тополь перетинає луки і цілковито ховає ріку.

Ми нічого не помітили. А крик і далі лунав:

- Гаронна! Гаронна!

Раптом перед нами на широку дорогу вибігли двоє чоловіків і троє жінок, одна з них притискала до себе дитину. Це вони божевільно волали і мчали битим шляхом, що було сили. Час від часу вони озиралися, з нажаханими лицами дивились позад себе, ніби за ними гналася зграя вовків.

- Що таке? Що з ними? – запитав Кіпріян. – Дідусю, ви бачите щось?

- Ні, нічого, - відповів я. – Листя і не поворухнеться.

Дійсно, низька лінія крайнеба спала.

Я ще говорив, аж тут із нас вирвалося воання. Позад утікачів, між стовбурами тополь, серед густих заростів трави ми якраз побачили, буцімто вигулькнула тічка сірих, поплямованих жовтим звірів, які мчали вперед. Вони вигулькували водночас звідусюди, хвиля підштовхувала хвилю, безкінечно кучерявилися бурунами полчища водяних потоків, сипали білим харкотінням, трусили землею, приглушено галопуючи по ній своїми юрмиськами.

Ми й собі відчайдушно заволали:

- Гаронна! Гаронна!

Дорогою і далі бігли двоє чоловіків і троє жінок. Вони чули, як грізна погоня от-от пережене їх. Тепер хвилі наближалися єдиною шерогою, котилися, обрушувалися з громами, наче вибухи артилерії. З найпершим ударом вони зламали три тополі, чиє високе гілля затріщало й зникло. Вони поглинули дощаний курінь, обвалилася стіна, попливли, немов соломинки, розпряжені вози. Але здавалося, що найдужче вода переслідує

утікачів. На повороті дороги, яка у тому місці круто йшла під гору, вона враз розпалася на безмежну гладінь і відрізала їм останню можливість для порятунку. Утім, вони і далі бігли, їхні широкі кроки здіймали бризки над цим озером, але вони більше не кричали, божевільні від жаху. Вода обхопила їхні коліна. Велетенська хвиля накинута на жінку, яка несла дитину. І все провалилось у прірву.

- Швидко! Швидко! – закричав я. – Треба зайти в будинок... Він міцний. Нам ніщо не загрожує.

З обачності ми негайно сховалися на другому поверсі. Дівчаток пропустили першими. Я уперся на тому, що піду тільки останнім. Дім був збудований на пагорбку, над дорогою. Вода помалу, тихо плюскочучи, захоплювала подвір'я. Ми не дуже й перелякалися.

- Ото ще! – мовив Жак, аби заспокоїти нас усіх. – Це пусте... Пам'ятаєте, таточку, у 55-му році вода вже ось так приходила на подвір'я. Її було на цілу стопу, а потім вона пішла собі.
- Однак це прикро для урожаю, - пробурмотів у півголоса Кіпріян.
- Ні-ні, це пусте, - підхопив уже і я, побачивши великі благальні очі наших дівчаток.

Еме вклала обох діток у своєму ліжку. Вона залишилася сидіти в узголів'ї, у товаристві Вероніки й Марі. Тітонька Агата сказала, що нагріє вино, яке забрала із собою нагору, аби нам усім додати сміливості. Жак і Роза стояли біля одного вікна й дивилися. Я був коло іншого вікна з братом, Кіпріяном і Гаспаром.

- Та заходьте вже! – гукнув я двом нашим служницям, котрі бабралися посеред двору. – Не сидіть там, не мочіть собі ноги.

- А худоба? – мовили вони. – Вона боїться, вона там повбивається у стійлі.

- Ні-ні, заходьте... Не спішно. Там буде видно.

Якщо лихо триватиме і надалі, порятунок худоби буде неможливий. Я вважав, що недоречно жахати наших. Тож я силувався виявити цілковито тверезий розум. Спершись ліктями на підвіконня, я балакав, показував, як піднімається повінь. Річка, накинувшись на село і узявши його на приступ, заволоділа ним, навіть найвужчими вуличками. Це вже був не обстріл хвилями, які галопували щосили, а повільне й непереможне удушення. Улоговина, вглибині якої було зведено Сен-Жорі, перетворювалася на озеро. Незабаром у нашому дворі вода сягнула метра. Я бачив, як вона підіймається, але стверджував, що вона залишається непорушною, я навіть дійшов до того, що стверджував, боцімто вона знижується.

- Тепер ти змушений спати тут, мій хлопчику, - сказав я, обернувшись до Гаспара. – Хіба що шлях звільниться за кілька годин... І таке можливо.

Він подивився на мене, не відповідаючи, і лице його було геть білим. Потім я побачив, як погляд його з невимовною тривогою прикипів до Вероніки.

Було пів на дев'яту. Надворі ще стояв день: білий, несказанно сумний день під блідим небом. Служниці, перш ніж піднятися нагору, мали слухну думку піти по дві лампи. Я сказав їх запалити, гадаючи, що їхнє світло трохи звеселить вже темну спальню, де ми сховалися. Тітонька Агата витягла стіл на середину кімнати і хотіла зібрати товариство за картами. Поштива жіночка подеколи шукала поглядом мої очі, але думала перш за все про те, щоб відволікти дітей. Її весела вдача допомагала їй зберігати непохитну мужність, і вона сміялася, аби подалати жаховисько, котре – вона це достоту відчувала – розросталося довкола неї. Почали грати в карти. Тітонька Агата силоміць всадила за стіл Еме, Вероніку і Марі. Вона вклала їм карти до рук і сама захоплено грала, відбивалася, підкидала, роздавала колоду, і усе це з такою веломовністю, що майже заглушила плюскіт води. Але наші дівчатка не могли відволіктися: вони залишалися геть біленькими, руки їм тремтіли, а вуха нашорошувалися. Щомиті партія уривалася. Одна з них озиралася і запитувала мене у півголоса:

- Дідусю, воно і досі підіймається?

Вода підіймалася зі страшною швидкістю. Я жартував і відповідав:

- Ні-ні, грайте собі спокійненько. Жодної небезпеки.

Ніколи ще серце не стискалось мені від такої тривоги. Усі чоловіки влаштувалися біля вікон, щоб приховати моторошне видовище. Ми силувалися усміхатись, озираячись досередини кімнати, обличчям до умиротворених ламп, від яких на стіл падали кола світла, такі лагідні, наче лампадки. Я пригадував наші зимові вечори, коли ми збиралися довкруг цього столу. Це була та ж сама приспана кімната, сповнена доброго тепла нашої любові. Я дивився на цей супокій і чув за своєю спиною гарчання розбурханої ріки, яка і далі підіймалася.

- Послухай, Луї, - звернувся до мене брат, - вода вже за три стопи од вікна. Треба щось вигадати.

Я стис йому руку і змусив його замовкнути. Але вже було неможливо приховувати небезпеку. Худоба у наших стайнях топтала себе. Враз пролунало бекання й мукання збожеволілої отари, а коні хрипко кричали –

саме тим криком, котрий чути так далеко, якщо цим тваринам загрожує смерть.

- Господи! Господи! – промовила Еме і звелася, приклавши пальці до скронь і тремтячи, немов нею тіпала пропасниця.

Усі жінки звелися, і ми вже не могли перешкодити їм підбігти до вікон. Вони стояли там, прямісінькі, німі, і їм на голові волосся здіймалося дибки, достоту мов од вітру. Надійшли сутінки. Кволе світло пливло над мулистою гладінню. Біде небо нагадувало біле простирадло, яким вкрили землю. Вдалині слався дим. Усе перемішалось, це був кінець нажаханого дня, який згасав у нічній смерті. І жодного людського звуку: тільки хрипотіння цього моря, що слалось у безмеж, тільки бекання і ржання худоби!

- Господи! Господи! – тихцем повторювали жінки, неначе боялися заговорити на повен голос.

Страшенне тріскотіння увірвало їхні слова. Розлючена худоба саме розтрощила двері стайні. Тварини падали у жовтий потік, котилися, зникали за течією. Овець змітало по декілька, засмоктувало їх у вири, ніби зів'яле листя. Корови і коні боролися, йшли вперед, а тоді падали з ніг. Найдужче не хотів помирати наш великий сивий кінь: він опирався, витягав шию, хрипотів, мов ковальські міхи. Але встекла вода схопила його за круп, і ми побачили, як він повалився, підтятий.

І тоді ми вперше заволали. Крик сам, попри нашу волю, підступив нам до горла. Ми не могли не кричати. Простягаючи руки до цих тварин, яких ми так любили і які тепер зникали, ми голосили, не чуючи одне одного, виплюскували із себе плачі й ридання, які доти стримували. Ах! Ось вона, руїна! Урожай втрачено, худоба потонула, фортуна за годину зрадила нас! Бог несправедливий: ми йому нічогосінько не зробили, а він забрав у нас усе. Я грозився кулаком небокраю. Я говорив про нашу пообідню прогулянку: про ті луки, про ті ниви, про ті виноградники, котрі, як ми гадали, обіцяли нам дива. То усе це було брехнею? Щастя нам збрехало. Сонце збрехало, коли сідало за обрій, таке спокійне, посеред глибокої вечірньої умиротвореності.

А вода і далі підіймалася. П'єр, стежачи за нею, гукнув мені:

- Луї, стережімось: вода торкнулася вікон.

Це попередження визволило нас від глибокого розпачу. Я опанував себе і сказав, знизуючи плечима:

- Гроші – це дурниця. Доки ми усі тут, нема за чим жалкувати... У нас є сили, ми візьмемося до праці.
- Так-так, ви праві, батечку, - гарячково підхопив Жак. – Нам нічого не загрожує, стіни міцні... Ми піднінемося на дах.

Нам залишався тільки цей прихисток. Вода, уперто плюскочучи, здійнялася вгору, сходинка за сходинкою, і вже заходила у двері. Ми поквапилися на горище, не полишаючи одне одного ні на крок, охоплені потребою, як то зазвичай буває в біді, відчувати поруч себе іншу людину. Кіпріян зник. Я покликав його і побачив, як він з перекошеним лицем виходить із сусідньої кімнати. Тут я теж помітив відсутність обох наших служниць і хотів їх зачекати, але він дивно поглянув на мене і сказав тихесенько:

- Мертві. Тільки-но обвалився куток клуні, під їхньою комірчиною.

Бідолашні дівчата напевне пішли туди, щоб забрати у скринях свої заощадження. І далі у півголоса, він розповів мені, що вони скористалися драбиною, котру перекинули на кшталт містка, аби дістатися сусідньої будівлі. Я порадив йому нічого не казати. Пекучий холод повіяв мені в потилицю. Це сама смерть увійшла до мого дому.

Коли ми й собі пішли нагору, то навіть не подумали про те, щоб загасити лампи. Карти залишилися розкладені на столі. У кімнаті вже було на стопу води.

III

Дах, на щастя, був просторим і пологим. Ми піднялися на нього з горища через віконце, над яким був такий собі виступ. Саме там усі сховалися. Жінки посідали. Чоловіки збиралися провести розвідку уздовж коника, аж до високих коминів, які здіймалися обабіч покрівлі. А я сперся на віконце, з якого ми тільки-но вилізли, і роззирався навсебіч.

- Напевно, незабаром надійде підмога, - відважно казав я. – У людей із Сентена є човни. Вони пропливатимуть тут... Погляньте, он там, на воді, то не ліхтар?

Але ніхто мені не відповів. П'єр, не знаючи достоту, що робить, запалив люльку і курив так затято, що з кожною хмаринкою диму випльовував і шматок цибуха. Жак і Кіпріян, з маркітними лицами, дивидися у далечінь, а Гаспар, стиснувши кулаки, продовжував тинятися дахом, буцімто шукав вихід. Коло наших ніг скупчилися жінки: німі, вони тремтіли і ховали

обличчя, щоб нічого не бачити. Утім, Роза підвела голову, кинула оком довкола себе і запитала:

- А служниці? Де вони? Чому вони не підійнялися?

Я унікав відповіді. Тоді вона звернулася до мене навпростець, впривши очі в мої очі:

- То де служниці?

Я відвертався, бо не міг брехати. Я відчув, як той самий холод смерті, що вже торкнувся мене, огортає тепер і наших жінок та наших любих дівчаток. Вони зрозуміли. Марі звелася, прямисінька, тяжка зітхнула і повалилася, не тямлячись від плачу. Еме притискала ло своїх спідниць двійко діточок, котрих ховала, неначе бажала захистити їх. Вероніка, сховавши лице у долоні, не поворушилася. Навіть тітонька Агата, цілком бліда, широко хрестилася і белькотіла «Отче наш» і «Богородице Діво».

Тим часом довкола нас западало неймовірно величне видовище. Було вже зовсім поночі, але це залишалася прозориста літня ніч. Небо було безмісячним, але це було небо, поцятковане зірками, такими чисто блакитними, що вони заповнювали всесвіт блакитним світлом. Здавалося, що і досі тривають сутінки, настільки обрій залишався ясным. А безмежне плесо ширилося далі й далі під цим лагідним небом, таке біле, буцімто саме світилася власним сяйвом, відблискувало, запалюючи вогники на гребені кожного потоку. Землі вже не було видно, уся рівнина мала бути заповнена. Час від часу я забував про небезпеку. Ось так, одного вечора, неподалік Марселя, я побачив море і завмер перед ним, німий від захвату.

- Вода підіймається, - повторив мій брат П'єр, не перестаючи трощити між зубами цибух люльки, якій дав згаснути.

Вода вже була не більш як за метр від даху. Вона втрачала спокій приспаного плеса. Утворювалися стрімкі потоки. Від певної висоти нас вже не захищало узвишся, що знаходилося перед селом. Тож менш ніж за годину вода стала загрозливою, жовтою, кидалася на будинки, тягла уламки: пробиті бочки, колоди, жмути трави. Тепер здалеку починався штурм стін, і ми чули, як відлунювали його удари. Тополі падали, тріскочучи, немов кістяки, будинки обвалювалися, наче край дороги вивалювали повні вози каміння.

Жак, якому серце розривалося від жіночого плачу, повторював:

- Нам не можна лишатися тут. Треба щось спробувати... Батечку, благаю, спробуймо щось.

Белькочучи, я казав слідом за ним:

- Так-так, спробуймо щось.

Але ми не знали, що. Гаспар запропонував узяти Вероніку собі на спину і вивезти її вплав. П'єр говорив про пліт. Це було божевілля. Зрештою Кіпріян сказав:

- Якби ж то ми могли дістатися церкви.

Над водою залишилася стояти церква і її невисока квадратова дзвіниця. Нас від неї відокремлювали семеро будинків. Наша домівка, перша від початку села, спиралася на вищу будівлю, котра і собі тулилася до сусідньої будівлі. Хіба і справді можна буде дахами дістатися плебанії, звідки буде легко потрапити до церкви. Там вже мусило сховатися чимало люду, бо сусідні покрівлі були порожні, і ми чули голоси, котрі напевне долунали від дзвіниці. Але ж скільки небезпек чигало на тому шляху!

- Це неможливо, - сказав П'єр. – Будинок Рембо занадто високий. Треба буде драбина.
- А однак я погляну, - продовжував Кіпріян. – Якщо цей шлях закритий, я повернуся. А якщо можливо, ми усі так підемо і понесемо на собі дівчат.

Я відпустив його. Він був правий. Треба було спробувати неможливе. Він уже за допомогою залізного гака, прикріпленого до димаря, виліз на сусідній будинок, аж тут його жінка Еме звела голову і побачила, що його вже немає поруч. Вона закричала:

- Де він? Я не хочу, щоб він мене залишав. Ми разом і помермо разом.

Побачивши його нагорі будинку, вона побігла покрівлею, не відпускаючи дітей. Вона гукала:

- Кіпріяне, чекай мене. Я йду із тобою, я хочу померти з тобою.

Вона уперлася. А він, схилившись, благав її, запевняв її, що повернеться, що це задля того, аби врятувати нас усіх. Але вона безтямно хитала головою і повторювала:

- Я піду з тобою, я піду з тобою. Що тобі до того? Я піду з тобою.

Він мусив узяти дітей. Потім він допоміг їй вилізти нагору. Ми ще бачили їх на гребені даху. Вони повільно ступали. Вона знов узяла на руки дітей, котрі плакали, а він щокроку озирався і підтримував її.

- Відведи її у безпеку і негайно повертайся! – кричав я.

Я бачив, як він маше рукою, але гуркотіння води перешкоджало мені чути його відповідь. Невдовзі ми їх уже не бачили. Вони спустилися на інший

будинок, нижчий за перший. За п'ять хвилин вони вигулькнули на третьому, вочевидь, з дуже стрімкою покрівлею, бо вони лізли навколішки уздовж коника. Враз мене охопив жах. Я узявся кричати з усіх сил, приклавши долоні до рота:

- Повертайтеся! Повертайтеся!

І усі – П'єр, Жак, Гаспар – закричали їм, щоб вони поверталися. Наші голоси на хвилю затримали їх. Але потім вони знову рушили вперед. Тепер вони були на розі вулиці, навпроти будинку Рембо – високої споруди, дах якої був вищим за сусідні будинки принаймні на три метри. Мить вони вагалися. Потім Кіпріян спритно, ніби кіт, виліз уздовж димаря. Еме, котра була змушена погодитися чекати на нього, залишилася стояти на покрівлі. Ми чітко бачили її: вона притискала діток до грудей, така чорна на тлі світлого неба, буцімто повищала. І саме тоді почалося пекельне лихо.

Дім Рембо, де спершу містилися майстерні, був блаженською спорудою. Окрім того, він отримував прямисінько у фасад потік, що мчав вулицею. Мені здалося, ніби я бачу, як він тремтить під навалою води. Мені перехопило подих, коли я стежив за тим, як Кіпріян ліз дахом. Враз зачулося ревіння. Зійшов місяць – круглий місяць, вільний посеред неба. І його жовтий лик, ніби лампа, осяяв безмежне озеро яскравим світлом. Ми не пропустили жодної подробиці катастрофи. Це завалився будинок Рембо. З нас вирвався крик жаху, коли ми побачили, як зник Кіпріян. Ми побачили обвал наче бурю, бачили хвилі, що виривалися з-під даху. Тоді враз запанував спокій, відновилася гладінь, але з чорною дірою поглиненого будинку, що стирчав з води кістком переламаних дощок. Залишилася купа перемішаних балок, наче наполовину обвалилися риштування собору. І мені здавалося, буцімто я бачу, як між цими балками ворується тіло – щось живе докладає надлюдських зусиль.

- Він живий! – закричав я. – Ах! Слава Богові! Він живий!.. Он там, над тим білим плесом, у світлі місяця!

Ми задрижали від нервового сміху. Від радощів ми заплескали в долоні, немовби врятувалися самі.

- Він видряпається, - говорив П'єр.
- Так-так, погляньте! – пояснював Гаспар. – Он він намагається схопити колоду, он там, ліворуч.

Але наш сміх увірвався. Більше ми не обмінялися жодним словом, бо нам стисло груди від тривоги. Ми тільки-тільки зрозуміли жахливе становище, у яке потрапив Кіпріян. Коли будинок обвалився, йому затисло ноги між двома колодами. Так він і залишився підвішений, не в змозі вирватися,

головою донизу, за кілька сантиметрів від води. Це була пекельна агонія. На даху сусіднього будинка і досі стояла Еме з двома діточками. Вона конвульсивно здригалася від тремтіння. Вона мусила дивитись на смерть свого чоловіка, вона не відводила погляду від бідолаги під нею, за кілька метрів від неї. Вона вила безперестанку, вила наче собака, що збожеволіла від страху.

- Ми не можемо залишити його помирати ось так, - спантеличено мовив Жак. – Треба піти туди.
- Ймовірно, ще вдасться спуститися уздовж балок, - зауважив П'єр. – Ми його звільнимо.

Вони попрямували до сусідніх дахів, аж тут слідом завалився і другий будинок. Відтак шлях був перерізаний. І тоді ми скрижаніли. Машинально ми узялися за руки і стискали долоні так, що заледве не трощили їх. Але не могли відвести погляду від жахкого видовища.

Спершу Кіпріян силувався випростатися. З надзвичайною силою він відсувався від води, утримував своє тіло навкіс. Але втома здолала його. Утім, він боровся, хотів схопитися за бантини, махав руками довкола себе, аби побачити, чи не натрапить на щось, за що міг би вчепитися. Потім, прийнявши смерть, він знову впав, знову нерухомо повис. Смерть надходила не поспішаючи. Його волосся заледве вмочувалось у воду, котра неквапливо підіймалася. Він мусив відчувати її прохолоду маківкою голови. Перша хвиля омила йому лоба. Інші закрили очі. Ми бачили, як його голова повільно зникає.

Жінки, коло наших ніг, міцно поховали обличчя між зчепленими долонями. Ми й самі попадали навколішки, простягали руки, плакали, белькотіли благання. А на даху і досі стояла Еме, притискала до себе діточок і вила ще дужче у нічну темряву.

IV

Не знаю, скільки часу ми стояли, скам'янівши від цієї катастрофи. Коли я оговтався, вода іще підійнялася. Тепер вона сягала гонт. Дах перетворився на вузесенький острівець, що поставав з безмежної гладіні. Праворуч і ліворуч будинки непевне обвалитися. Простягалося море.

- Ми рухаємося, - пробурмотіла Роза, чіпляючись за гонти.

Справді, ми усі відчували, як нас перекочує, буцімто покрівлю підхопило і перетворило на пліт. Здавалося, що нас тягне потужне дзюрчання. Але згодом, коли ми поглянули на дзвіницю церкви, що нерухомо стриміла

навпроти нас, це запаморочення зникло. Ми опинилися на тому ж місці, у вируванні хвиль.

І тоді вода пішла на приступ. До того течія слідувала за вулицею, але тепер її перегороджували уламки, і вода мусила розвертатися. Це був справжній приступ. Тільки-но до рук течії потрапляв якийсь уламок, якась колода, вона хапала їх, розгойдувала і пожбурювала їх в будинок, наче таран. Вона вже не відпускала їх, відтягала назад, щоб пожбурити знову й знову, рівномірно довбаючи стіни загрозливими ударами. Тож невдовзі нас водночас, зусебіч, атакували десяток чи й дюжина колод. Вода гарчала. Харкотіння піни оббризкувало наші ноги. Ми чули глихі стогони будинку, переповненого водою, лункого. Внутрішні стіни починали тріскотіти. Час від часу, під встеклою навалою, коли бантини били в лоб, ми думали, що усьому кінець, що мури розкриються і крізь суцільні пробоїни віддадуть нас на поталу ріці.

Гаспар ризикнув підійти до самого краю покрівлі. Йому вдалося схопити колоду і підтягнути її своїми дужими руками борця.

- Треба захищатися! – кричав він.

Жак і собі силувався перехопити довгу жердину, що пропливала поруч. П'єр допомагав йому. Я проклинав свій вік, який зробив мене безсилим, як дитина. Так налагодилася оборона – дуель трьох чоловіків проти ріки. Гаспар, нерухомо тримаючи свою колоду, чекав на інші деревини, перетворені течією на таран, і рвучко перепиняв їх на невеликій відстані від стіни. Іноді удар був таким сильним, що він падав. Поруч з ним Жак і П'єр маневрували довгою жердиною, щоб і собі повідсувати такі кораблетрощі. Ця марна боротьба тривала майже годину. Поступово вони втрачали голову, ляялися, гатили у воду, проклинали її. Гаспар достоту бився з нею на мечях, ніби вони зійшлися у двобою, дірявив її ударами, ніби встромляв їй в груди шаблюку. А вода зберігала спокійну впертість – непереможна, без жодної рани. Тож виснажені Жак і П'єр безсило посідали на даху, а Гаспар, востаннє кинувшись на герць, дозволив течії вирвати бантину, котра і собі узялася пробивати наші стіни. Битва була неможлива.

Марі й Вероніка схопили одна одну в обійми. Вони повторювали розпачливими голосами одні й ті ж слова – слова жаху, які й досі безперервно лунають у моїх вухах:

- Я не хочу помирати!.. Я не хочу помирати!..

Роза обхопила їх руками. Вона намагалася втішити їх, підбадьорити їх. Вона й сама, дрижачи, підводила лице і мимоволі кричала:

- Я не хочу помирати!..

Лиш тітонька Агата нічого не казала. Вона більше не молилася, більше не хрестилася. Вона отупіло блукала поглядом і ще силувалася усміхатись, коли перестрівалася з моїми очима.

Тепер вода хлюпотіла об гонти. Жодної надії на порятунок. Ми і далі чули голоси з боку церкви, на мить удалині промайнули два ліхтарі. І знову ширилася тиша, жовте плесо розстило свою голу безмеж. Людей із Сентена, котрі мали човни, напевно заскочило зненацька ще раніше, ніж нас.

Тим часом Гаспар продовжував тинятися дахом. Враз він покликав нас. Він сказав:

- Увага!.. Допоможіть мені. Міцно тримайте мене.

Він знов узявся за жердину: він вистежував уламок кораблетрощів – велетенський, чорний, чиє громаддя поволеньки підпливало до нашого будинку. Це була простора, збудована з міцних дощок покрівля повітки, яку вода вирвала цілою, і тепер вона плавала, наче пліт. І коли він зміг досягнути цієї покрівлі, зупинив її жержиною. Він відчував, що його тягне, і кричав нам, щоб допомогли йому. Ми схопили його за попереk, ми міцно тримали його. Потім, коли покрівля втрапила у течію, вона сама підпливла упритул до нашого даху, і так навально, аж на мить ми злякалися, що вона розлетиться на друзки.

Гаспар відважно застрибнув на цього плоту, якого нам зіслав випадок. Він оббіг його в усіх напрямках, щоб пересвідчитись у його міцності, доки П'єр і Жак утримували його скраю даху. А він сміявся і весело говорив:

- Дідусю, от ми і врятовані... Не плачте вже, жіночки!.. Справжній корабель. Дивіться! У мене ноги сухі. Він нас усіх витримає. Ми на ньому будемо як вдома!

Утім, він вирішив, що мусить його зміцнити. Він схопив бантини, що плавали поруч, і зв'язав їх мотузками, які П'єр забрав про всяк випадок, коли виходив з долішньої кімнати. Він навіть впав у воду, але на крик, що вихопився з наших грудей, він знову відповів сміхом. Він з водою добре знайомий: він може проплисти Гаронною цілу версту. Він виліз на дах, обтрусився і гукнув:

- Ну ж бо, усі на борт, не гаймо часу!

Жінки стали навколішки. Гаспар мусив занести Вероніку і Марі на середину плоту і всадовив їх там. Роза і тітонька Агата самі ковзнули гонтами і вмостилися поруч з дівчатами. В цю мить я поглянув у бік

церкви. Еме і досі була там. Тепер вона спиралася на димар і тримала дітей над собою на витягнених руках, бо вода вже сягала їй пояса.

- Не карайтеся, дідусю, - мовив мені Гаспар. – Ми заберемо її дорогою, обіцяю вам це.

П'єр і Жак зайшли на пліт. Я собі застрибнув туди. Він перехилився на один бік, але був дійсно достатньо міцним, щоб виримати нас усіх. Нарешті Гаспар останнім залишив дах і сказав нам усім узяти жердини, які наготував і які ми мусили використовувати як весла. Він сам схопив найдовшу і послуговувався нею з неабиякою спритністю. Ми дозволили йому командувати собою. За наказом, який він нам віддав, ми усі вперлися жердинами об покрівлю, щоб відштовхнутися. Але здавалося, що пліт приклеївся до даху. Незважаючи на усі наші зусилля, ми не могли від нього відокремитися. З кожною новою спробою течія запекло повертала нас до будинку. І це був найнебезпечніший маневр, бо удар щоразу загрожував зламати дошки, на яких ми опинилися.

І тоді ми знову відчували наше безсилля. Ми гадали, що врятовані, але ж ми і далі належали ріці. Я навіть пошкодував про те, що жінки вже не на даху, бо щохвилини бачив, як їх хапає і тагне за собою розлючена вода. Але коли я заговорив про те, щоб повернутися до нашого прихитку, всі загукали:

- Ні-ні, спробуймо ще. Ліпше померти тут!

Гаспар більше не сміявся. Ми поновили наші зусилля, налягали на жердини з подвоєною енергією. Зрештою П'єрові спало на думку повернутися на похилий дах і підтягнути нас ліворуч за допомогою мотузки. Так він зміг витягнути нас із течії. Потім, коли він знову застрибнув на пліт, кількома помахами жердин ми змогли вибитися на плесо. Але Гаспар пригадав дану мені обіцянку підібрати нашу бідолашну Еме, чиє скорботне виття не втихало. Для цього треба було перетнути вулицю, де панувала та грізна течія, проти якої ми тільки-но боролися. Він запитав мене поглядом. Я був ошелешений: ніколи ще всередині мене не відбувалася подібна битва. Ми мали поставити під загрозу вісім життів. Проте, хоча я мить повагався, але не мав сили опиратися моторошному поклику.

- Так-так, - сказав я Гаспару. – Це неможливо, ми не можемо піти без неї.

Він схилив голову, не промовивши жодного слова, і узявся відштовхуватися своєю жердиною від усіх стін, які вистояли. Ми пропливли уздовж сусіднього будинку, проминули над нашими стайнями. Але тільки-но ми впливли на вулицю, з нас вирвався крик. Нас знову

підхопила течія і знову потягла нас, повертаючи до нашого будинку. Це запаморочення тривало кілька секунд. Нас покотило, мов листочок, і так швидко, що наш крик перейшов у жахливий удар плоту об покрівлю. Усе затріскотіло, дошки порозліталися і закрутилися, нас усіх перекинуло. Не знаю, що трапилося потім. Пригадую, що падаючи, я побачив, як тітонька Агата лежить плашма на воді, плаваючи на своїх спідницях. Вона занурювалася головою донизу, без жодного змагання.

Гострий біль змусив мене розплющити очі. Це П'єр тяг мене за волосся по гонтах. А я лежав, одурілий, і лише дивився. П'єр одразу ж пірнув вдруге. Попри повне оглушення, я усе ж здивувався, що враз побачив Гаспара на тому ж місці, де зник мій брат: хлопець ніс на руках Вероніку. Поклавши її коло мене, він знову кинувся і витяг Марі. Її личко було таким білесеньким, наче віск, і таке скам'яніле й нерухоме, аж я вирішив, що вона мертва. Потім він знову кинувся. Але цього разу він шукав намарно. П'єр приєднався до нього. Вони обидва говорили, давали одне одному вказівки, які я не розчув. А коли вони виснажені вилізли на дах, я закричав:

- А тітонька Агата?! А Жак?! А Роза?!

Вони похитали головами. Важкі сльози заслонили їм очі. З кількох слів, які вони мені сказали, я зрозумів, що Жакові розтрощило голову ударом колоди. Роза вчепилася в труп свого чоловік, і він потяг її за собою. Тітонька Агата більше не виринала. Ми подумали, що її тіло, гнане течією, зайшло під нами до будинку крізь відчинене вікно.

Підвівшись, я поглянув на дах, за який кілька хвилин тому чіплялася Еме. Але вода і далі підіймалася. Еме вже не вила. Я помітив тільки дві скам'янілі руки, які вона підійняла, щоб тримати дітей над водою. Потім усе провалилися у прірву, плесо зімкнулося під сонним світлом місяця.

V

На даху нас залишилося усього лишень п'ятеро. Вода заледве лишала нам вузесеньку вільну смужку вздовж коника. Один з димарів тільки-но знесло. Ми мусили підняти непритомних Вероніку і Марі, тримати їх майже навстоячки, щоб хвилі не плюсклися об їхні ноги.

Нарешті вони опритомніли, і наша тривога посилилася, коли ми побачили, як вони, геть мокрі, задрижали і знову заголосили, що не хочуть помирати. Ми втішали їх, як втішають дітей: казали їм, що вони не помруть, що ми нізащо не дамо смерті їх забрати. Але вони нам більше не вірили. Вони чудово знали, що от-от помруть. І щоразу, коли це слово «померти»

бамкало, наче поховальний дзвін, їхні зуби цокотіли, і тривога кидала їх одна одній в обійми.

Це був кінець. Знищене село поставало перед нами лише кількома уламками стін. І тільки церква зводила свою непорушну дзвіницю, звідки і далі лунали голоси і бурмотіння людей, котрі були у безпеці. Вдалині гарчав велетенський потік води. Ми вже не чули навіть обвалів будинків, подібні до гуркоту каміння, яке раптово вивертають із возів. Це була полишеність, кораблетрощі посеред Океану, за тисячі верст від суші.

На мить нам здалося, буцімто ми почули ліворуч плюскіт весел. Сказати б, це були рівномірні й лагідні удари, що дедалі чіткішали. Ах! Яка це була музика надії! Як ми усі звелися, щоб роздивитись довкола! Ми стримували подих. І ми нічогоїчінько не побачили. Слалася жовта гладінь, поцяткована чорними тінями, але жодна з цих тіней – верхівки дерев, залишки поруйнованих стін – не поворушилася. Уламки, трава, порожні бочки викликали у нас оманливу радість. Ми махали хустинками, доки, зрозумівши свою помилку, не поринали знов у тривогу, яка і далі мучила наші вуха плюскотом, хоча ми так і не могли зрозуміти, звідки він долунає.

- А! Я його бачу! – враз закричав Гаспар. – Погляньте! Он там, великий човен!

Простягаючи руку, він вказував нам далеку крапку. Я нічого не бачив, П'єр також. Але Гаспар уперся. Це був таки човен. Плюскіт весел долунав до нас уже чіткіше. Тож, врешті-решт, ми його теж помітили. Він плив повільно, нібито кружляв довкола нас, не наближаючись. Пригадую, що тієї миті ми достоту збожеволіли. Ми люто здіймали руки, ми верещали так, що ледь не порвали горло. Ми лаяли човен, ми називали його боягузом. А він, і досі чорний та німий, кружляв повільніше. Та чи це справді човен? Я і досі не знаю. Але коли нам здалося, що він зник, він забрав із собою наше останнє сподівання.

Відтак кожної секунди ми чекали, що будинок завалиться і поглине нас. Він був увесь підритий, безсумнівно, він тримався тільки на якійсь товстій стіні, котра завалиться і потягне його увесь за собою. Але від чого я тремтів найдужче, так це від відчуття того, що дах слабне під нашою вагою. Будинок, може, і простояв би всю ніч, ось тільки покрівля прогиналася від ударів колод, що довбли її. Ми сховалися ліворуч, на ще міцних клаптиках. Потім і ті клаптики, здавалося, ослабли. Звісно, вони проваляться, якщо ми залишатимемося вп'ятох на такому крихітному кавалочку.

Ще кілька хвилин тому мій брат П'єр машинальним рухом знов узяв люльку до рота. Насупивши брови, він крутив свої вуса старого солдата і

буркотів нерозбірливі слова. Ця дедалі більша небезпека, що оточувала його і проти якої його мужність не могла нічого вдіяти, почала йому неабияк муляти. Двічі або тричі він з поглядом зневажливої люті плюнув у воду. А тоді, бачачи, що ми і далі занурюємося, він вирішився – він спустився з даху.

- П'єре! П'єре! – закричав я, боячись зрозуміти, що відбувається.

Він озирнувся і спокійно сказав мені:

- Прощавай, Луї... Бачиш, це занадто довго для мене. Так у вас буде місце.

Кинувши свою люльку першою, він скотився сам, додавши:

- Добри вечір! З мене того досить!

Він більше не з'явився. Він був посереднім плавцем. Він, до речі, безсумнівно здався, бо серце йому розривалося від наших лиць і від смерті усіх наших, кого він не хотів пережити.

На церкві пробамкало другу годину ночі. Ніч мала невдовзі скінчитися – ця жахлива ніч, настільки переповнена стражданням і слізьми. Помалу сухий простір під нашими ногами скорочувався. Пливка вода жебоніла, лагідні потічки бавилися й штовхалися. Течія вкотре змінилася, і уламки проминали праворуч від села, неквапливо плаваючи на поверхні, так ніби вода, готуючись сягнути найвищого рівня, вирішила перепочити, стомлена й лінива.

Раптом Гаспар скинув свої черевики й куртку. Якусь мить я бачив, як він заламував руки і трощив собі пальці. Я запитав його.

- Послухайте, дідусю, - відповів він, – я помру, ждучи. Я вже не можу так стояти... Пустіть мене, і я її врятую.

Він говорив про Вероніку. Я хотів перемогти його намір. Йому нізащо не вистачить сил дотягти дівчину до церкви. Але він уперся.

- Так-так! Я мене добрячі руки, я почувуюся сильним... От побачите!

І додав, що воліє спробувати цей порятунок негайно, перш ніж ослабне, мов дитя, слухаючи, як будинок розпадається на друзки під нашими ногами.

- Я її кохаю, я її врятую, - повторював він.

Я стояв німий. Я пригортав Марі до своїх грудей. Тож він подумав, що я дорікаю йому його егоїзмом закоханого, і пробелькотів:

- Я повернуся по Марі, клянусь вам. Я таки знайду човен, я влаштую якийсь порятунок... Вірте мені, дідуся.

Він залишив на собі самі штани. У півголоса і швидко він почав давати Вероніці настанови: вона не повинна бовтатися, вона лежатиме без жодного руху, і, головне, вона не боятиметься. Дівчина безтямно відповідала «так» на кожне слово. Зрештою, перехрестившись, хоча зазвичай він аж ніяк не був побожним, Гаспар зісковзнув з даху, тримаючи Вероніку на мотузці, яку зав'язав їй попід пахвами. Вона голосно зойкнула, замолотила по воді руками й ногами, а тоді, задихаючись, зомліла.

- Так ліпше! – гукнув мені Гаспар. – Тепер я за неї ручаюся.

Уявіть лишень, з якою тривогою я стежив за ними очима. Я бачив на білій воді найменші рухи Гаспара. Він підтримував дівчину за мотузку, яку зав'язав на власній шиї. Так він і тягнув її, наполовину закинувши її собі на праве плече. Час від часу ця тяжка вага занурювала його. Утім, він просувався, плив з надлюдською силою. Я більше не сумнівався, адже він подолав уже третину шляху, аж тут він вдарився об якусь стіну, сховану під водою. Удар був страшним. Вони обидвоє зникли. Потім я побачив, як він виринав один – мотузка мала увірватися. Двічі він пірнув. Нарешті він виринав, він витяг Вероніку і знов узяв її собі на спину. Але у нього більше не було мотузки, щоб тримати її, і вона делалі дужче придавлювала його. Але він і далі просувався. Я тремтів усе дужче в міру того, як вони наближались до церкви. Враз я захотів кричати: я помітив колоди, що підпливали збоку. Мій рот залишився розкритий: новий удар розлучив їх, і вода стулилася.

Відтоді я отупів. В мені залишився тільки інстинкт тварини, котра дбає про те, щоб вберегти себе. Коли вода просувалася, я відступав. Крізь отупіння я тривалий час чув сміх, не шукаючи пояснення тому, хто сміється поруч зі мною. Величним білим світанком починався день. Було так добре, так прохолодно і так спокійно, немов на березі ставка, чия гладінь прокидається перед сходом сонця. Але сміх і далі дзвенів. Озирнувшись, я побачив Марі: вона стояла, в мокрій одежі. Це вона сміялася.

Ах! Бідолашне моє найдорожче створіннячко! Якою ж вона була гарною і лагідною в цю ранішню годину! Я бачив, як вона схиляється, бере в долоньку трошки води, вмиває нею личко. Потім вона закрутила своє прекрасне біляве волосся і зав'язала його у вузол на потилиці. Безперечно, вона вбиралася, буцімто гадала, що зараз, у неділю, вона у своїй кімнатці, і от-от весело заграють дзвони. І вона усе сміялася притаманним їй дитячим сміхом. Очі її були ясними, а личко щасливим.

Я й собі засміявся слідом за нею, переможений її божевіллям. Вона збожеволіла від жаху, і це був дар неба, настільки вона здавалася радісною від цього весняного світанку.

Я не перешкоджав їй порядкувати, нічого не розумів, тільки лагідно гойдав головою. Вона і далі чепурилася. А тоді, коли вирішила, що вже готова виходити, вона заспівала своїм чистим кришталевим голосочком якусь коляду. Але невдовзі вона вмовкла й гукнула, немовби відповідала на голос, котрий кликав її і котрий чула тільки вона єдина:

- Я йду! Я йду!

Вона підхопила свою коляду, спустилася донизу покрівлею і зайшла у воду, яка потихеньку вкривала її, без жодного здригання. Я не припиняв усміхатися. Щасливими очима я дивився на те місце, де вона зникла.

А потім я нічого не пам'ятаю. Я був цілком самотній на даху. Вода знову підійнялася. Димар встояв і, гадаю, я вчепився у нього з усіх сил, як тварина, котра не хоче помирати. А потім нічого, нічогісінько, чорна діра, безодня.

VI

Чому я і досі тут? Мені сказали, що люди із Сентена припливли човнами близько шостої години, і це вони знайшли мене: я лежав на димарі непритомний. Вода була настільки жорстока, що не забрала мене після усіх моїх рідних, доки я ще не відчував свого нещастя.

І це я, стариган, уперто вижив. Усі інші пішли: дітки в пелюшках, дівчата на відданні, молоді подружжя, старі подружжя. А я усе живу, мов той будяк, шорсткий і сухий, чіпляючись корінням за камені! Якби я мав мужність, зробив би як П'єр і сказав би «З мене досить, прощайте!» і кинувся б у Гаронну, щоб і собі стати на шлях, яким пішли усі. У мене тепер немає жодної дитини, мій дим знищений, мої поля спаплюжені. О! Увечері, коли ми усі були коло столу, старі посередині, наймолодші вервечкою, яка ж веселість огортала мене і як вона зігрівала мене! О! Славні дні жнив і збору винограду, коли ми усі бралися до праці, а тоді поверталися, а нас розпирали гордощі за наше багатство! О! Прекрасні мої діточки і прекрасні мої виноградники, прекрасні дівчата і прекрасні ниви, радість моєї старості, жива винагорода за усе моє життя! Але оскільки усе це померло – Господи! – чому, скажіть, я маю жити?

Не лишилося жодної втіхи. Я не хочу допомоги. Я віддам свої поля односельцям, у котрих ще є діти. Вони ж бо матимуть сили звільнити

сплюндровану землю і знову обробляти її. Якщо немає дітей, вистачить якогось кутка, щоб померти.

У мене було єдине бажання, останнє бажання. Я хотів би знайти тіла своїх рідних, аби поховати їх на нашому цвинтарі, під тим каменем, де і сам ляжу поруч з ними. Кажали, що в Тулузі виловили чимало трупів, які віднесла ріка. Тож я вирішився спробувати цю пожорож.

Яке пекельне лихо! Майже дві тисячі будинків обвалилися, сімсот загиблих, усі мости позносило, цілий квартал зміло під корінь, потопило в багнюці. Жахливі муки. Двадцять тисяч знедолених, напівголих, напівживих від голоду. Місто зачумлене від трупів, настрашене загрозою тифу. Повсюди жалоба, на усіх вулицях поховальна хода, милостині не вистачає, щоб загоїти рани. Але я крокував, нічого не бачачи, поміж цієї руїни. Я мав власну руїну, я мав власних небіжчиків, які гнітили мене.

Мені сказали, що і правда, багато тіл вдалося виловити. Їх уже поховали довгими вервечками в кутку цвинтаря. Ось тільки хтось потрудився зафотографувати невідомих. І поміж цих жалісних портретів я відшукав Гаспара і Вероніку. Наречені залишилися прив'язаними одне до одного пристрасними обіймами, і в смерті вони обмінювалися весільним поцілунком. Вони і досі притискалися одне до одного настільки міцно, що їхні руки так і застрягли, а уста прикипіли до вуст, тож довелося ламати їм тіла, щоб розлучити їх. Але їх так і сфотографували разом. І вони сплять разом у землі.

У мене лишилися тільки вони – це жахке видиво, ці двоє прекрасних діточок: розбухлі від води, спотворені, але на їхніх збляклих лицах збереглася їхня героїчна любов. Я дивлюся на них і плачу.